

Apor Péter – Constantin Iordachi

Társadalomtörténet Kelet-Közép-Európában

Regionális nézőpontok globális összefüggésben

Konferencia beszámoló. 2005. november 18–20.

Pasts Inc. (Múltak Társasága), Történetkutató Központ, CEU Budapest

Napjainkra a társadalomtörténet több évtizedes figyelemreméltó fejlődésének egyik fordulópontjához érkezett. Egyrészt, határozott törekvéseket figyelhetünk meg az egyes nemzeti iskolák közti szakadékok áthidalására, illetve a különböző elméleti és módszertani megközelítések valamiféle szintézisének megteremtésére. E célok elérése érdekében, újfajta elméleti keretek jelentek meg a regionális vagy az európai történelem transznacionális nézőpontból történő kutatásában, mint például az *histoire croisée*, az összekapcsolódó történelmi folyamatok és a kölcsönhatások története, melyek igyekeznek interdiszciplináris szemszögből kritikailag újra értékelni az összehasonlító történelmi kutatásokat, valamint áthelyezni a hangsúlyt a kapcsolódások sokszintű történetére. Másrészt, a kelet- és nyugat-európai történetírások között kulturális szempontból termékeny, egyre gyarapodó párbeszéd alakult ki, elsősorban a második világháború és a kommunista rendszerek társadalomtörténetét illetően.

Ezek az új kihívások új kutatási kérdéseket állítottak az előtérbe. Hogyan határozható meg a társadalomtörténet helyzete Kelet-Közép Európában? Milyen hatásai voltak a keleti és nyugati történetírások 1989 után lezajlott konvergenciájának a társadalomtörténet fejlődésére? Meghatározható-e valamiféle új típusú társadalomtörténet a társadalomtudományos történetírás és a kulturális fordulat egyfajta szintézise alapján? Szemtanúi vagyunk-e egy új típusú összehasonlító makro történet születésének?

E kérdések megvitatása céljából a Pasts Inc. (Múltak Társasága) és a Közép-Európai Egyetem Történetkutató Központjának szervezésében megrendezett Társadalomtörténet Kelet-Közép Európában című konferencia térségbeli és nyugati kutatókat hívott egybe, hogy közösen, ha kell kritikusan, gondolják újra a társadalomtörténet elméleti meghatározottságait és kutatási irányait. A konferencia előadásai a következő területeket érintették: 1) különböző nemzeti hagyományokba beágyazott társadalomtörténetek állapotáról szóló historiográfiai beszámolók, különös tekintettel Kelet-Közép Európára; 2) új elméleti és módszertani irányok a társadalomtörténet tanulmányozásában; 3) a társadalomtörténelmi kutatás tárgyai; 4) új közelítések a levéltári és szóbeli forrásokhoz;

illetve 5) interdiszciplináris és transznacionális szempontok a társadalomtörténet tanulmányozásában. A posztkommunista társadalomtörténet helyzetének kritikai vizsgálatán túl, a konferencia igyekezett újszerű összehasonlító kutatásokat ösztönözni Kelet-Közép Európában. Következésképpen a tanácskozás a historiográfiai áttekintéseket a térség társadalomtörténetére vonatkozó, innovatív elméleti és módszertani megközelítésekből táplálkozó, friss megfigyelésekkel ötvözte.

A konferenciát Sorin Antohi, a Pasts Inc igazgatója és a történelem tanszék vezetője nyitotta meg, aki hosszú távú áttekintést nyújtott a CEU-n folyó jelenkortörténeti kutatásokról, kiemelve ezek interdiszciplináris és a térségbeli integrációt elősegítő irányait, majd közös kutatási programok kidolgozására szólított föl.

Az első szekció a társadalomtörténet utóbbi évtizedekben lezajlott fejlődését vette górcső alá, a nyelvi és kulturális fordulat hatásait elemezve a történetírásban. Patrick Joyce *Társadalomtörténet és a politikai. A kulturális fordulat után* című előadásában a társadalmi hagyományos kétosztatú megértéseivel (struktúra és kultúra, társadalom-gazdaság és kultúra, stb.) szemben foglalt állást, ehelyett a társadalmi élet egy sokkal reflexívebb és a folyamatokra figyelő olvasatát helyezte előtérbe. Előadásában a társadalmi hanyatlásának kérdését vitatta, miközben e fogalom hosszú távú szükségessége mellett is érvelt, még ha ez a terminus újraértelmezett formáját jelenti is. Nézőpontja szerint, ez az újrafogalmazás elválaszthatatlan a politikai koncepciójától, mely maga is a kulturális fordulat fényében újraértelmezett kifejezés. Az érvelés alátámasztása érdekében az előadás számos empirikus munkát elemzett. Ezek a tanulmányok elsősorban a történetírást átható, a tudományos tudás és a tudomány társadalomtudományos tanulmányozását, az anyagi kultúra történeti szociológiáját, illetve, a különösen a kormányozhatóság kérdéskörét tárgyaló vizsgálódások számára termékeny, a hatalom poszt-foucault-ianus társadalom- és kultúrtörténeti megértését érintették.

Michal Pullmann *Társadalmi mozgalmak tanulmányozása a nyelvi fordulat után* című előadásában a kollektív ellenállás jelenségét a megalázottság tapasztalatával szoros összefüggésben igyekezett értelmezni. Pullmann amellet érvelt, hogy e megközelítés két fontos fogalmi következménnyel jár. Először, a kollektív tiltakozásokban kifejezésre jutó követelések az önbecsülés helyreállítására irányuló törekvéseket jelenítenek meg. Ez az Én-hez való pozitív viszony pedig megkérdőjelezi a történeti cselekvőnek mint diszkurzív folyamatok kereszteződésében, mint a diskurzus szerkezetében megformált, és akapvetően passzívnak, a történeti folyamatokat csupán elszenvadó alanyként való felfogását. Ehelyett azonban a történészek rekonstruálhatják annak módjait, ahogyan a történelemi szereplők cselekedeteiket, illetve egyes társadalmi, politikai jelenségekhez való viszonyulásukat külső normákhoz mérik, és ennek során egyénileg vagy közösen ellenállást fejtenek ki, kritikát, tiltakozást fogalmaznak meg. Másodszor, a kutató által valódinak feltételezett érdekek rekonstruálása helyett, a történészek a kollektív ellenállás kialakulását, radikalizálódását, illetve szétfoslását kísérhetik figyelemmel e küzdelmek formáinak és a morális kultúra változásainak elemzése segítségével.

Laurence Fontaine *A vándorkereskedők társadalmi identitása a koraiújkorai Európában* című előadásában a társadalmi identitás fogalmának összetettségére reflektált egy, a koraiújkorai európai vándorkereskedőkkel kapcsolatos esettanulmány példáját használva föl. Fontaine e fontos fogalom történeti használatának elemzésével kezdte föl szólását. Ismertette azokat az eljárásokat, melynek során az írástudó társadalom, politikai és vallási hivatalosságok, nem vándorló kereskedők, illetve a befogadó népesség különböző identitásokat kényszerített e vándorokra. Fontaine azt is bemutatta, hogyan fordították előnyükre a vándorkereskedők e sokféle elvárást, de azokat a nehézségeiket is, amelyek e kényszeridentitások saját hasznukra fordítása során felmerültek.

A második és harmadik szekció Dél-Kelet Európa különböző országainak társadalomtörténeti kutatásairól nyújtott átfogó áttekintést. Jannisz Janniciotisz *Társadalomtörténet Görögországban. Új kutatások az osztály és a nemiség kérdéseiről* című előadásában a görög történetírást az elmúlt három évtizedben jellemző, a társadalmi viszonyok 19. századtól kezdődő történetére vonatkozó vitákat ismertette. Janniciotisz gazdag beszámolót adott az 1980-as évek görög gazdaságtörténetéről és a társadalomtörténet 1990-es években történő megjelenéséről, melyre döntően E. P. Thompson munkássága hatott ösztönzőleg. Az osztály és a nemiség elemző fogalmait választva vonatkoztatási keretként, az előadónak historiográfiai korszakolásra is lehetősége nyílt, melynek során bemutathatta a politikai fogalmának az 1970-es években érvényesülő fölényét fölváltó, társadalmi-kulturális fogalma felé történő elmozdulást, amely jelenleg is uralkodik.

A kultúra társadalomtörténete Szerbiában. A kollektív tudat tanulmányozása című előadásában Olga Manojlović Pintar részletesen beszámolt a belgrádi, Andrej Mitrović köré szerveződő társadalomtörténész csoport munkájáról. Mitrović meghatározása a kultúra társadalomtörténetéről fogalmi keretet biztosított a modernizáció, az elitek és eszmék, illetve a történelem és az emlékezet szerteágazó viszonyával foglalkozó kutatásoknak. Sokféleségük ellenére e munkákat összeköti a kultúra fogalma, az élet és halál, a kizárás és befogadás kultúrájává. A kollektív tudatot érintő társadalomtörténeti gyökerekkel rendelkező új kutatások szociológusok, művészettörténészek és a vizuális kultúra elemzőinek munkáit ötvözik történeti szemszögből.

Társadalomtörténet Szerbiában. A Társadalomtörténeti Társaság, Belgrád című előadásában Radina Vučetić a Társadalomtörténeti Társulatról (*Udruženje za društvenu istoriju*), Szerbia egyik vezető társadalomtörténetre szakosodott intézményéről adott áttekintést. A társulat Dél-Kelet Európa 19. és 20. századi társadalomtörténetére vonatkozó kutatásokat támogat, illetve tudományos munkákat és forráskiadványokat jelentet meg. Radina Vučetić értékelte a társulat által folytatott kutatások és kiadványok tudományos eredményeit. Külön figyelmet fordított a *Társadalomtörténeti Évkönyvre*, mely számos tanulmányt publikált a társadalmi elitekről (illetve a civil társadalom, parasztság, katonai elit és a munkásosztály témakörében), a nemiség (gender) történetéről, kultúrtörténetéről, társadalmi

életéről, gazdaságtörténetéről, a modernizációs folyamatokról, a mindennapi élet történetéről, a történetírás történetéről és elméletéről a 19. és 20. században.

Constantin Iordachi *Társadalomtörténet a román történetírásban. Örökség, kilátások és kihívások* című előadásában amellet érvelt, hogy a román történetírásban, amelyet évtizedekig áthatott a lepusztuló marxizmus, mindmáig hiányzik az átfogó társadalomtörténeti szakirodalom. Beszámolója első részében az előadó ismertette a posztkommunista román történetírásban meglévő új irányzatokat, hogy meghatározhassa a romániai társadalomtörténet fő kilátásait, kihívásait és az előtte álló akadályokat. Iordachi, előadása második részében, a kollektivizálásnak az új identitások kialakulására gyakorolt hatásait elemezte egy dobrudzsai halászfalu példáján, hogy fölvezethesse a kommunista múlt alternatív társadalomtörténeti értelmezésének lehetőségeit. A mikro elemzést a makro perspektívával egyesítve, Iordachi elvetette az állam–társadalom kettőségének és a mindenható totális állam meglétének elterjedt felfogását. Ehelyett amellet érvelt, hogy e korszak politikai formációi a helyi tényezők és a központi politikai célkitűzések összetett együtthatásának eredményeképpen születtek meg. A társadalmi identitásokat befolyásolta a kialakuló pártállam által ösztönzött újfajta osztályharcos politikai nyelv, de e társadalmi identitások is hatottak a központi politikára, és módosították annak gyakorlatait. A kollektivizáció története Dobrudzsában illusztrálja e kitérinyű folyamat jellegzetességeit, egyrészt a központi állami politika erős hatásait a helyi identitásokra, másrészt a szocialista államnak a már meglévő gyakorlatokat és identitásokat kihasználó manipulációját. Alkalmazkodva az új központi hatalomhoz a helyi cselekvők fölhasználták a hivatalos diskurzus elemeit, miközben igyekeztek megőrizni autonómiájuk egy bizonyos fokát, részben éppen a hivatalos nyelvezet átvételével.

Martin Ivanov *Új irányzatok a mai bolgár társadalomtörténetben* című előadásában úgy látta, hogy tizenöt évvel a kommunista rendszer bukása után a bolgár történetírás továbbra is poszttotalitáriánus szerkezeti problémáinak és önkéntes provincializmusának foglya. Más szovjet csatlósállamokhoz képest is figyelemre méltó, ahogy a bolgár történetírás folyamatosan ellehetetlenített minden, a politika- vagy a nemzeti-forradalmi történelmen kívül eső irányzatot. 1989 után a gazdaság- és társadalomtörténet különböző külföldi alapítványok kutatási programjának keretében jelent meg és főként fiatal, a történelem és más társadalomtudományok (szociológia, antropológia, politikatudomány, közgazdaság) határterületeiről érkező kutatókat vonzott. A többségi tudomány csendes, ám eltökélt ellenállása a modern törekvések kis szigeteit hozta létre, melyeket a történészek többsége nem tekintett a Clío szigetcsoport részének. Ezen gazdaság- és társadalomtörténeti fiókok vidéki vagy magánnegyetemek, illetve kutatással foglalkozó alapítványok berkein belül alakultak meg.

Ivanov előadásának folytatásaképpen Rumen Daszkalov a társadalomtörténet bolgár historiográfián belül elfoglalt helyzetét érintette, különös tekintettel a modern korszakra (19. és 20. század). Elsőként a társadalomtörténet alapfogalmait, a társadalmi réteg (társadalmi konfliktus, stb.) és az átfogó *Gesellschafts-*

geschichte irányzatot elemezte. Ezután a modern Bulgária (főként a kommunista és poszt-kommunista korszak) társadalomtörténetét illető esettanulmányokat mutatott be, és kritikailag elemezte e sajátos történetírási mód összetevőit és jellegzetességeit (pl. a munkásokra és az osztályharcra fektetett hangsúly a kommunista időszakban, más társadalmi rétegek kezelése, stb.) Végezetül, Daszkalov értékelt a társadalomtörténet új irányzatait a posztkommunista Bulgáriában, és bemutatott néhány olyan friss fejleményt, mint amilyen például a nőtörténet.

A negyedik, ötödik és hatodik szekció a társadalomtörténet közép-európai evolúcióját kísérte figyelemmel, különös tekintettel a kommunista korszakra vonatkozó úttörő kutatásokra. Gyáni Gábor előadása a nemzeti történetírás jelenlegi válságát érintette. Érvelése szerint, a társadalomtörténet megjelenésével párhuzamosan a történeti beszámolók nemzeti keretei meggyengültek. Az összehasonlító történetírás megkísérelte átlépni a nemzeti (politikai-adminisztratív) egységek határait. Ugyanakkor e paradigma is fölhasználta a nemzet fogalmát az összehasonlítás céljaira. A nem-nemzeti irányultság egy másik változatát jelentette a braudeli civilizációtörténet. Gyáni rámutatott, hogy a posztmodern kihívás is szembeszállt a nemzeti historiográfia dogmájával. A nemzeti történeti elbeszélések térbeli és időbeli kereteit egyre inkább áthágnak azok a gyakorlatok, melyeket transznacionalizmusnak, globális nézőpontnak, internacionalizmusnak vagy egyszerűen csak összehasonlító történetírásnak neveznek. Ezek az új vállalkozások átalakítják a történelmi értelemalkotás legmélyebb alapjait, mely különösen a korszakolás, az ok-okozati érvelés és a kutatási tárgy térbeli elhatárolása területén érezhető.

Valuch Tibor *A társadalmi struktúra változásai a második világháború utáni Magyarországon. Elméleti és módszertani kérdések* című dolgozatát annak megállapításával kezdte, hogy a magyar társadalom jelentős változásokon ment keresztül a huszadik század, különösen annak második fele során. Ezután kiemelt néhány, a kutatók előtt álló akadályt. Véleménye szerint az egyik problémacsoportot a szükséges és elégséges fogalmi keret nagymértékben kevert jellege adja. Milyen kategóriák alkalmazhatók a társadalmi viszonyok 1944-et követő évtizedekbeli leírására? Melyek voltak a társadalmi szerkezet változásainak fő elemei? A társadalmi struktúra statisztikai adatokon alapuló elemzésének másik fontos nehézségét a kategóriák alkalmazhatósága jelenti. Bár a korszakra vonatkozóan nagyszámú statisztika áll rendelkezésre, az adathalmazok gyakran maguk alá temetik a lényegét.

Dariusz Jarosz *Torz tükör? Hatalom és társadalom Lengyelországban (1944-1989) a posztkommunista lengyel történetírás nézőpontjából* című előadásában úgy érvelt, hogy a lengyel társadalom képe a lengyel történetírásban mind a mai napig túlságosan leegyszerűsített. Ez a felfogás sok tényező következményeképpen jött létre, ideértve a lengyel történészek körében uralkodó politológiai perspektívát is. Még a tudományos beszédben is alig találni példát annak a banális igazságnak az elfogadására, hogy a kommunista korszak mindennapi élete a lengyeleket késszé tette a kompromisszumok elfogadására, és, hogy a „vörösökkel”

szembeni ellenérzés nagyon sokféle viselkedésmintában ölthetett testet, kezdve a párttagságtól a templomba járásig. A társadalomtörténeti kutatások fényében azonban a pártelit (az apparátcsikok) és a hétköznapi párttagok kapcsolata egyre bonyolultabbnak látszik. Jarosz álláspontja szerint a párthű kommunista elit szembeállítására a népszerűség többségével, mint áldozattal, végletes leegyszerűsítés.

Nem alkony, hanem hajnal. A radikális konstruktivizmus haszna az egyesült Németország átfogó társadalomtörténete számára című beszámolójában Arnd Bauerkämper rámutatott, hogy az 1990-es évektől kezdve jelentősen mérséklődtek a konfliktusok annak a jobban intézményesült irányzatnak a hívei, akik a társadalmi struktúrák és folyamatok vizsgálatára helyezik a hangsúlyt és azon történészek csoportja között, akik a mindennapi élet elemzésére kötelezték el magukat. Ezzel párhuzamosan, 1990 után a kelet-európai államok és térségek történelme iránti érdeklődés jelentősen megnövekedett. Az NDK társadalomtörténetét érintő friss vizsgálatok példáján Bauerkämper ezen átfogó elemző nézőpontokat vette górcső alá. A kelet-német társadalom átalakulását a társadalmi mobilitás és az elit mélyreható cseréje, az ipar és a mezőgazdaság államosítása és kollektivizálása, illetve a politikai hatalomnak a mindennapi életbe való behatolása szempontjából rekonstruálták és magyarázták. Az NDK társadalmát érintő történetírás megmutatta, hogy a politikai hatalom alapvető hatást gyakorolt a társadalmi struktúrára és viszonyokra. Ugyanakkor arra is föl hívta a figyelmet, hogy a politikai uralom technikáit egyénileg vagy kollektíven el kellett sajátítani, másfelől meg kellett tanulni a hozzá való viszonyulást is. Az NDK-t érintő kutatások széleskörű összehasonlító tanulmányokat és a határmenti kapcsolódások vizsgálatát ösztönözték, hiszen a kelet-német állam társadalmi átalakulásai aligha érthetőek meg a Szovjetunió és az NSZK történelmére való utalás nélkül.

Pavel Kolár *Reflexiók a kelet-közép európai kommunista diktatúrák társadalmi történetére* című előadásában úgy vélte, hogy sem a totalitáriánus, sem a modernizációs elméletek nem vetettek kellőképpen számot a rendszer szereplőivel, így nem tudták megfelelően megvilágítani e rendszerek tekintélyének módosulásait a résztvevők nézőpontjából. A német történetírásban, a Hans-Ulrich Wehler által kidolgozott *Gesellschaftsgeschichte* fogalom az utóbbi időben alaposan kitágult a résztvevők mindennapi perspektíváinak és cselekedeteinek bevonása révén. Különösen az NDK-ra vonatkozó historiográfiában igen népszerűvé váltak az olyan „puha” társadalomtörténeti megközelítések és fogalmak, mint az „uralom mint társadalmi gyakorlat” vagy a hatalom struktúráitól független, illetve annak rései között szerveződő társadalmi mozgások leírására használt „Eigen-Sinn”, hiszen képesek voltak egyesíteni az alullevők meggyőződésének és cselekedeteinek vizsgálatát a rendszerek tekintélyének alapvető kérdésével. Kolár úgy vélte, hogy a kelet-közép európai diktatúrák kutatásában még nem ment végbe hasonló fordulat. Még ha meg is gyengült az utóbbi években, a totalitáriánus paradigma ma is a legalapvetőbb elbeszélő mintája a kommunizmus történeteinek.

Jerzy Kochanowski *Rejtett ösvények. A szocialista társadalmak nem hivatalos kapcsolatai, 1956-1989* című beszámolójában bemutatott egy 2006 januárjában

induló, a Volkswagen Alapítvány által finanszírozott programot, mely a kelet-európai szocialista társadalmak nem hivatalos találkozási formáinak vizsgálatát tűzte ki célul. A kutatás az „utca emberei” közti kapcsolatok számos szintjét szándékszik elemezni és rekonstruálni, elsősorban a cseh, magyar, kelet-német és lengyel társadalmakra fordítva figyelmet. Ezeket az országokat viszonylag fejlett urbanizáció, iparosodottság, és társadalmi rétegzettség jellemezte a kommunizmus időszakában. E társadalmakban megtalálható volt egy társadalmi csoport, amely jelentős, a fogyasztás egyre kifinomultabb formáira, például külföldi utazásokra költhető készpénzzel rendelkezett. A program keretein belül a kutatás a független társadalmi kapcsolatok három fő területére, a tömegturizmusra, az illegális kereskedelemre és a független kulturális áramlásra összpontosít.

A mindennapi élet öröme. Társadalomtörténet elnyomás és ellenállás között című előadásában Apor Péter rámutatott, hogy az elmúlt évtizedben a történészek figyelemreméltó érdeklődésről tettek tanúbizonyságot a kicsinységek, a hétköznapi jelenségek és a jelentéktelennek tűnő mozzanatok iránt. A kutatók figyelmét fokozott mértékben vonzották a falusi és városi helyi közösségek, illetve akár egyéni életek is. Nagy fáradtsággal adóztak az életmódok, életkörülmények, a divat és az öltözködés, a szórakozás, a turizmus és a fogyasztás, valamint a szexuális viselkedés és a gyereknevelés megismerésének. Honnan ered ez a vágy, hogy megértsük a kommunista társadalmak mindennapi életét? Miért oly fontos, hogy e társadalmakat, mint mindennapi gyakorlatok hálóját értékeljük? Az előadás e kérdéseket igyekezett megválaszolni ezen értelmezési mód morális-politikai háttere és a kelet- és közép-európai szocializmus további kutatását érintő vonzatainak elemzése segítségével.

A hetedik szekció antropológiai és oral history kutatásokkal foglalkozott. Olaf Mertelsmann *Társadalomtörténet és szóbeli történelem Észtországbán* című beszámolójában rámutatott, hogy a huszadik századi észti történetírást három alapvető tényező határozta meg, a tudományos közösség szűkre szabott mivolta, az észti társadalom agrár jellege és a szovjet múlt. Az 1990-es évek elején számos történész fekete-fehér értelmezési kereteket használva fogott hozzá az új nemzeti narratíva megalkotásához. Ezután lépésről lépésre alakultak ki a történelem lényegesen differenciáltabb értelmezései, több teret hagyva az árnyalatok számára. Mivel az egykori szovjet levéltárakban korlátozott a kutatás, az 1980-as évektől kezdve az észti történészek nagymennyiségű szóbeli forrást, interjút, élettörténetet és etnológiai szempontú kérdőívet halmoztak föl.

Történelem és antropológia Dél-Kelet Európában. Lehetőségek és csapdák című előadásában Ulf Brunnbauer a történelem és antropológia dél-kelet európai, kezdetben nehézkes, változó viszonyáról adott átfogó ismertetést. Az etnográfia eredetileg csekély érdeklődést mutatott a társadalmi szerkezet és társadalmi változások iránt, inkább a „néphagyomány” és a „népszokások” kérdéseire összpontosított, és mindkettőt falusi környezetben kutatta. A történészek ugyanakkor messzemenően nem vettek tudomást az antropológiai kutatási problémákról, hiszen fő céljuk nemzetük politikai történetének megírása volt. A mindennapi

élet történetét általában egyáltalán nem tekintették történeti terepnek, a társadalomtörténet és kultúrtörténet művelése csupán egyéni erőfeszítésekre hárult. Azonban az elmúlt egy-két évtizedben a történelem és az antropológia-etnográfia közti kapcsolatok számottevően megnövekedtek. A történészek fölfedezték a szóbeli forrásokat, miközben az etnológusok érdeklődése is felébredt a történeti problémák iránt. Az etnológusok talán még a hivatásos történészeknél is jobban érdeklődnek a szocializmus társadalomtörténeti és mindennapi életre fókuszáló tanulmányozása iránt. Ennek eredményeképpen az etnológiai indíttatású kutatások gyakran bizonyos kiegyensúlyozatlanságot mutatnak, amennyiben egyrészt helyesen hangsúlyozzák az egyének és kis csoportok lehetőségeit a hivatalos politika módosítására, másrészt azonban alulbecslik a hatalmi nyomás meghatározó és átalakító erejét. Az egyén szerepe, akárcsak a csoport szolidaritás stratégiái, azonban csupán az adott társadalom társadalmi és hatalmi szerkezetének viszonyában érthetőek meg.

Az oral history mint módszer. A második világháború emlékezetének módozatai Szlovéniában és Szerbiában című előadásában Sabine Rutar áttekintést nyújtott azokról a kutatásokról, amelyek arra irányulnak, ahogy a szocialista Jugoszláviában és utódállamaiban a második világháború emlékezete kialakult. Például Szlovéniát és Szerbiát választotta, és elsősorban az oral history módszereit mutatta be. Rutar beszámolója tehát az oral history kutatások szlovéniai és szerbiai helyzetét, a szóbeli forrásokkal mint Jugoszlávia és utódállamai történetének kútfőivel kapcsolatos problémákat és kérdéseket, illetve saját terepmunkájának módszertani hátterét elemezte.

A nyolcadik szekció bemutatott néhány új interdiszciplináris megközelítést a migrációkutatás, a mikro-történelem és az elit-képzés tárgykörében. Dariusz Stola *Migráció és társadalomtörténet. A kommunista Lengyelország esete* című beszámolójában a nemzetközi migráció kutatását, mint a kommunista rendszerek társadalmainak izgalmas történeti kereszteződését ábrázolta. Stola állítása szerint, a migráció története gyümölcsöző perspektívát nyújthat Lengyelország és Közép-Európa jelenkortörténete kulcskérdéseinek értelmezéséhez, mint a rendszer és a kormányzat szerepe a korszak társadalmi jelenségeiben vagy ezek totalitárius természete és a totalitarizmus lebontása az 1951-1989 közötti időszakban. Az előadás foglalkozott a migránsok társadalmi tőkájával mint fontos erőforrással, az exit-voice dilemmával (vagy éppen ennek hiányával) és a rövid távú mobilitással mint a kivándorlás alternatívájának felbukkanásával.

Karády Viktor *Elitkutatás a számítástechnika korában* című előadásában rámutatott, hogy mára megérett az idő az olyan nagyszabású átfogó elitvizsgálatokra, melyek korábban a technikai korlátok miatt gyakorlatilag (ha nem éppen elméletileg is) nem voltak kivitelezhetőek. A technikai forradalom és annak a ténynek a következtében, hogy a számítógépek egyre több mechanikus műveletet képesek elvégezni, az elitkutatásokra szakosodott tudósok előtt megnyílt a lehetőség, hogy elvégezzék számos modern nemzetállam, különösen a kisebbek elitcsoportja egészének vagy egy részének teljes szociológiai vizsgálatát. Karády ismertette egy általa nemrégiben indított összehasonlító kutatás fő célkitűzéseit,

mely egyéni életrajzi információk sorozatba rendszerezett összegyűjtésén alapul, meghatározva így az érintettek társadalmi térben elfoglalt helyét.

Guido Franzinetti előadása, *Társadalomtörténet Olaszországban. A mikro-történelem elhelyezése*, amellel érvelt, hogy az olasz társadalomtörténet a politikatudománnyal és a politikai szempontból motivált társadalmi elemzéssel összefüggésben jelent meg, hiszen Olaszországban nem alakult ki klasszikus szociológia. A háború utáni olasz szocialista diaszpóra fölfedezte a brit társadalomtörténetet, amely számukra egyrészt a társadalomtörténetnek a politikai polarizáció által kevésbé meghatározott formáját jelentette, másrészt olyan történetírásra adott példát, amely már régóta eszmecserét folytat más társadalomtudományokkal. Az olasz mikro-történelem, mely ezekben az összefüggésekben született meg, olyan elméleti és historiográfiai kérdésekkel foglalkozott, melyek szorosan kötődtek jellegzetes olasz problémákhoz. Ennek ellenére, Franzinetti úgy látta, hogy a mikro-történelem hasznos példája lehet új források felhasználásának, vagy korábban is ismert források újraértelmezésének az eredeti olasz kontextuson túlmenően is.

A záró szekció a társadalomtörténet esélyeit latolgatta Kelet-Közép-Európában, illetve, átfogóbb igénnyel globális összefüggésben, új meglátásokat fogalmazott meg a társadalomtörténet jelenlegi helyzetéről. A résztvevők által megvitatott fontosabb kérdések az alábbiak voltak. Figyelembe véve a megközelítések és vizsgálódási területek sokaságát, lehetséges-e ma a társadalomtörténetről, mint a történettudomány egy külön ágáról beszélni? A számos váltás és fordulat után miféle társadalomtörténetet írunk a 21. században? Sok résztvevő mutatott rá, hogy megjelent egy újfajta társadalomtörténet, amelyet nagymértékben alakított, befolyásolt a társadalomtudományok nyelvi és a kulturális fordulata. Ezt az újabb irányzatot társadalom és kultúrtörténetnek, vagy még jellemzőbben társadalmi-kultúrtörténetnek nevezték el.. Azt is kiemelték, hogy a kulturális fordulat óta a történészek különös figyelmet fordítanak a „gyakorlatok és folyamatok” történetére.

A konferencia a Közép-Európai Egyetem Jelenkortörténeti Regionális Szemináriuma keretében került megrendezésre, melyet nagyrészt a Nyílt Társadalom Intézet (OSI) Felsőoktatást Támogató Programja (HESP) finanszírozott, illetve a Pasts Inc. (Múltak Társasága), Történetkutató Központ kezdeményezett és szervezett. A Regionális Szeminárium sorozat a Közép-Európai Egyetem alapvető hozzájárulása a legnagyobb európai jelenkortörténeti hálózat, az EURHIST XX, munkájához. A hálózat 2003 májusában alakult meg Budapesten, majd 2004 májusában Postdamban vett új lendületet, fő célja pedig közös alapokat találni a jelenkortörténet lényeges problémáinak közös európai megvitatásához. Távlati célja, hogy a kontinens történeti diskurzusát a huszadik század kutatásának további európaizálása felé vezesse.

A konferencia előadásokon alapuló tanulmányokból kötet készül, mely a CEU Press *Pasts Incorporated: CEU Studies in the Humanities* (Bekebelezett múltak. A Közép-Európai Egyetem értekezései a bölcsészettudományok köréből) című, Sorin Antohi és Kontler László által szerkesztett és a Pasts Inc. Történetkutató Központ által szponzorált könyvsorozatban jelenik meg.